

МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА ТА ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Віктор КОЗЮК

ЕТИМОЛОГІЯ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ В АСПЕКТІ МОНЕТАРНОЇ ПОЛІТИКИ

Розглянуто глобалізацію як явище, що відображає глибоку інтеграцію та взаємозалежність ринків і національних економік, показано взаємозв'язок глобалізації з рухом капіталів. Обґрунтовано вплив монетарної політики на формування макроекономічних умов глобалізації.

Процеси глобалізації докорінно змінюють відтворювальні системи, макроекономічну динаміку, соціально-культурне підґрунтя економічної активності. Разом з цим, незважаючи на поглиблення інтересу до цього феномена та розширення спектру наукових дискурсів з цього питання, предметом для дискусії залишаються передумови та детермінанти глобалізації, а отже, її часові межі. Монетарна політика, відображаючи принциповий елемент макроекономічного регулювання, зазнає не тільки впливу з боку глобалізаційних процесів, а й з огляду на її природу, що відображає системні зв'язки між національною грошовою системою та міжнародним валютним устроєм, національними макроекономічними процесами та процесами на рівні міжнародної економіки, не може не розглядатись як один з фундаментальних факторів створення передумов для розвитку, підтримання та розгортання цих процесів. Оскільки міжнародні економічні зв'язки набувають монетарної форми через взаємовимоги та зобов'язання суб'єктів з різним резидентським статусом, а їх відображення в динаміці макроекономічних величин є невід'ємним елементом національної макроекономічної системи, поведінка регулюючих органів у якій природно може формувати зворотний зв'язок між вектором розвитку таких величин на макрорівні та характером обміну вимогами та зобов'язаннями на мікрорівні, надзвичайно актуальним є виявлення диспозиції центральних банків у формуванні підґрунтя розвитку глобалізації. Актуальність проблеми також впливає з принципової невизначеності етимології глобалізації як явища та процесу. Це пов'язано з тим, що ґносеологічна ідентифікація останньої створює межові умови для позиціонування монетарної політики щодо її місця та ролі у формуванні передумов та детермінантів глобалізації.

Так, у вітчизняній науковій літературі здійснено багатоаспектний аналіз глобалізаційних процесів завдяки дослідженням авторських колективів О. Білоруса [1] та Д. Лук'яненка [2]. Тематичні особливості глобалізаційних процесів розкрили такі українські та зарубіжні економісти, як: Б. Губський (трансформація інвестиційних процесів в умовах глобалізації) [3], А. Філіпенко (сутнісні ознаки глобалізації) [4], І. Бистряков (метапросторові домінанти глобальних процесів) [5], Г.ж. Колодко (вплив глобалізації на постсоціалістичні економіки) [6], С. Моїсєєв та К. Михайленко (вплив

глобалізації на розвиток фінансових ринків) [7], Г. Вагнер (результати і наслідки глобалізації для монетарної політики) [8]. Разом з тим, у цих дослідженнях не розкрито сутнісних ознак впливу монетарної політики, її еволюції та можливих режимів на створення межових умов для протікання глобалізаційних процесів.

У цьому дослідженні обґрунтовано підхід, за яким формування глобалізаційної динаміки неможливе поза доктринальним монетарним вибором центральних банків, котрі пристосовують монетарну політику на національному рівні до такого важливого елементу міжнародної економіки та процесу її глобалізації, як рух капіталу. Ця проблема надзвичайно важлива щодо етимологічного виміру глобалізації, авторське бачення якого дає змогу позиціонувати монетарну політику в системі передумов і детермінантів вказаного процесу.

Американські вчені Ч. Ен та Б. Реснік, дискутуючи з приводу етимології глобалізації, зазначають, що цим терміном спершу позначали нові явища в бізнес-практиці 1980-х рр., які остаточно утвердились у подальшому [9, 10]. Цей підхід відображає окремий аспект процесу з очевидним перекосом у бік мікроекономічних детермінантів його актуалізації.

Щодо сучасних визначень цього терміну, то можна визначити три основні загальнометодологічні підходи. У межах першого глобалізацію розглядають як сучасний прояв поглиблених і модифікованих під впливом технологічно-інноваційної складової міжнародного бізнесу процесів інтернаціоналізації. Наприклад, А. Некипелов стверджує, що "глобалізація – це сучасний етап інтернаціоналізації суспільно-економічного життя в планетарному масштабі" [10, 117]. Подібне визначення подає І. Осадча, трактуючи цей процес як "черговий етап інтернаціоналізації, заснований на розвитку інформаційних технологій" [11, 3]. В українській економічній енциклопедії визначено, що "глобалізація – це категорія, котра відображає процес обміну товарами, послугами, капіталом і робочою силою, що виходить за межі державних кордонів, і з 60-х рр. XX ст. набуває форми постійно зростаючого міждержавного переплетення національних економік" [12, 264 – 265].

Цей теоретичний підхід щодо глобалізації дає змогу тлумачити вказаний процес як черговий еволюційний етап розвитку інтернаціоналізації в світовій економіці. Проте лише наявність іншої дефініції потребує інших підходів щодо трактування цього явища. Наприклад, більшість економістів заперечує еволюційне наступництво глобалізації процесів інтернаціоналізації. Це наступництво може мати хронологічний характер, тоді як на сутнісному рівні може відрізнятися від такого явища, як хронологічний попередник, навіть якщо базується на його найзавершениших та яскраво виражених формах. Відомі російські економісти С. Моїсеєв та К. Михайленко звужують це питання до верифікаційних меж економічного аналізу, стверджуючи, що "термін "інтернаціоналізація" значною мірою відображає ситуацію, коли збільшується кількість операцій на зовнішніх ринках, тоді як "глобалізація" означає зростаючу інтеграцію національних економік, включаючи фінансові ринки, що в підсумку веде до створення єдиного ринку" [7, 124].

Так, насамперед формування єдності світу в процесі глобалізації, з допомогою чого світове господарство набуває завершених цілісних форм, є методологічною основою альтернативних підходів щодо його тлумачення. Вона базується на ширшому концептуальному баченні процесів глобалізації, які створюють передумови для зближення та гомогенності суспільств, країн, культур, світогляду тощо. Наприклад, колишній голова Чехії В. Гавел визначає глобалізацію як "процес, що зменшує різноманітність" [13, 4]. Відомий американський футуролог та соціолог В. Андерсон вважає, що це "потік сил, що забезпечують конвергенцію і створюють справжній єдиний світ" [14, 1].

Однак конвергенція має два аспекти, кожен з яких представлений відповідними підходами. За одним із них, глобалізацію розглядають у контексті посилення

взаємозалежності та взаємопроникнення, дифузії економічних систем та інтеграції на мікро- та макроекономічному рівнях. Саме таким чином аналізований феномен трактують фахівці МВФ: "Глобалізація – це зростаюча економічна взаємозалежність країн усього світу в результаті зростаючого обсягу і різноманітності товарів, послуг і міжнародних потоків капіталу завдяки дедалі більшому поширенню технологій" [15, 45]. Цю думку поділяє відомий український економіст-міжнародник А. Філіпенко, який визначає глобалізацію як "продукт постмодерну, переходу від індустріальної до постіндустріальної стадії економічного розвитку". Він встановив ознаки цього процесу, наголошуючи на зростаючій "взаємозалежності економік різних країн, дедалі більшій цілісності та єдності світового господарства..." [4, 51 – 52]. На інтеграційно-конвергенційну природу глобалізації вказує нобелівський лауреат у галузі економіки, всесвітньо відомий економіст Дж. Стігліц. Він стверджує, що глобалізація – це "дедалі тісніша інтеграція країн і народів, зумовлена гігантським зниженням витрат на транспорт і зв'язок та усуненням штучних перепон на шляху руху товарів, послуг, капіталів, знань і (меншою мірою) людей через національні кордони" [16, 9]. В межах цього концептуального напрямку визначають третій підхід щодо процесу глобалізації, що ґрунтується на фактах зближення та інтеграції ринків. Так, функціонер Світового банку Ш. Юсуф вважає, що глобалізація – це "єдина валюта та інтеграція ринків товарів і факторів виробництва, а також підвищення уніфікованості стандартів і споживчих смаків" [17, 1]. Не заперечуючи принципової сутнісної інтегративної та зближувачої ролі глобалізації, американський науковець Ч. Гіл наголошує на переважанні інтеграції ринків у цілісну систему: "... ми називаємо глобалізацією процес зміщення у напрямку створення більш інтегрованої та взаємозалежної світової економіки. Цей процес має дві основні складові: глобалізацію ринків та глобалізацію виробництва. Глобалізацію ринків називається процес об'єднання історично відокремлених і відмінних між собою національних ринків в один великий ринковий простір" [18, 35]. Польський реформатор-економіст Г. Колодко зазначає, що глобалізація – "це процес створення лібералізованого й інтегрованого світового ринку товарів і капіталів, а також формування нового міжнародного інституційного ладу з метою розвитку виробництва, торгівлі та фінансових потоків у всесвітньому масштабі" [6, 30].

Щодо двох інтерпретаційних напрямків, у яких, з одного боку, наголошується на посиленні взаємозалежності національних економік, а з іншого – на формуванні єдиного ринку в результаті їх інтеграції та об'єднання, можна стверджувати, що ці процеси відображають окремі аспекти одного явища і не можуть претендувати на роль дефініційної самодостатності. Так, інтеграція ринків, які географічно та історично не поєднані між собою в один економічно-господарський простір, відображає аспект формування цілісних мережевих бізнес-комунікацій, які не враховують фрагментацію такого простору за належністю до окремої держави. Саме це відображає той факт, що в результаті такої інтеграції зростає взаємозалежність окремих держав та окремих секторів національних економік, оскільки формування їх елементів і складових на мікрорівні відбувається за наскрізним принципом та під впливом усебічно діючих ринкових алокаційних процесів. Відповідно саме ці аспекти в сукупності мають бути точкою відліку верифікації глобалізаційних процесів.

На відмінності глобалізації від інтернаціоналізації наголошують такі економісти Заходу, як П. Герст і Г. Томсон, стверджуючи, що першу слід сприймати як "утворення нової економічної структури, а не лише як кон'юнктурні зміни в бік інтенсифікації міжнародної торгівлі та інвестицій у межах наявної системи господарчих відносин" [19, 6].

Економічні форми та напрямки глобалізації світової економіки та показники їх відображення на сучасному етапі є узгодженими. По-перше, це показники

інтернаціоналізації (зростання міжнародної торгівлі, прямих іноземних інвестицій (ПІІ), транскордонних операцій із капіталом, обороту на валютних ринках тощо), що відображають залучення національної економічної активності до загальносвітових економічних процесів. По-друге, це показники відкритості та інтеграції ринків (частка міжнародної торгівлі у ВВП, співвідношення поточного рахунку платіжного балансу до ВВП, різниця в цінах на виробничі та фінансові активи, заробітна плата щодо окремих країн чи сегментів міжнародної економіки). По-третє, це тенденція до гомогенності інституціонально-організаційних форм економічної активності, зокрема держави. По-четверте, це тенденція до регіоналізації, що відображає збереження переваг щільної інтеграції ринків у межах окремих географічних чи політичних сегментів світової економіки [20, 27 – 31; 4, 56 – 66; 19, 17 – 52; 21]. Відповідно кожен із зазначених показників відображення глобалізаційних процесів кореспондуватиме з типами глобалізації. Наприклад, український дослідник О. Бакаєв визначає чотири таких типи: перший – відсутність глобалізації; другий – глобалізація переважно реального сектору; третій – глобалізація фінансового сектору; четвертий – повна глобалізація [2, 196]. Можна зробити висновки, що другий та третій типи глобалізації швидше є результатом асиметричності інтеграційних процесів у різних сферах світової економіки, зокрема політики, тоді як лише четвертий тип відображатиме завершеність процесу утворення цілісної системи світового господарства, оскільки не можливо говорити про неї, базуючись тільки на тому, що окремі елементи такої системи є щільніше інтегровані, ніж інші, з огляду на функціональну та структурну взаємопов'язаність глобалізації реального та фінансового секторів. Актуальність цього підтверджують дослідження американських економістів П. Роуссі та Р. Сайлла, які доводять, що впродовж періодів зближення національних економік у світовому масштабі саме факт щільного зв'язку між розвитком фінансових ринків і реальним сектором відіграв важливу роль в економічному зростанні практично всіх розвинутих націй. Зокрема, фактор розвитку фінансових ринків та їх міжнародної інтеграції був відправним пунктом цього прогресу [22].

На основі проаналізованих гносеологічних стрижнів інтерпретації глобалізації та з метою системного відображення її змісту необхідно з'ясувати таких два головних моменти: історичну неперервність глобалізаційних процесів та їх фактори і детермінанти. Це пов'язано з тим, наскільки часові межі глобалізації збігаються з тенденціями та закономірностями розвитку і функціонування центральних банків у відповідних історичних межах, а також з тим, яка їх роль у визначенні структури цих факторів і детермінантів.

Так, у сучасній економічній літературі немає єдиного погляду щодо часових меж глобалізаційних процесів. Досліджуючи проблеми глобалізації, український авторський колектив під керівництвом академіка О. Білоруса дійшов висновку, що наявна певна об'єктивна тенденція формування фундаменту світового розвитку на основі глобалізації та інтеграції. "Глобалізація світового розвитку не є чимось таким, що впало на голову людства знезапек. Історично світ глобалізується та інтегрується впродовж усього періоду його розвитку" [1, 13].

Разом з цим, Г. Колодко вказує на те, що у загальноцивілізаційному контексті виникнення глобалізації не є безпрецедентним. Він стверджує, що її корені слід шукати у торговельно-економічних інтеграційних процесах, поширених у Середземномор'ї кілька тисяч років тому. Наступні фази розвитку глобалізації, на його думку, припали на утворення стійких зв'язків між країнами Заходу та Сходу в XIII – XIV ст. та відкриття Америки. Проте справжня епоха глобалізації пов'язана з колоніалізмом, а остаточний перелом на користь її панування відбувся в останній чверті XIX ст. [6, 37 – 41]. По-іншому трактують цю проблему представники Національного бюро економічних досліджень США К. О'Рурк та Дж. Вільямсон.

Вони розглядають кілька історичних підходів щодо розвитку процесів глобалізації, зокрема, пов'язаних із виникненням нових, географічно диверсифікованіших торговельних зв'язків та їх інтенсифікацією (наприклад, відкриття Христофора Колумба та Васко да Гами). За вихідну ланку аналізу, на їхній погляд, необхідно брати ті прояви економічної активності, які можна емпірично верифікувати. Якщо глобалізація є утворенням єдиного ринку, то методологічний і методичний ракурси аналізу мають визначати саме ті елементи, які дадуть змогу відповісти на запитання: чи була світова економіка у відповідний період насправді глобалізована (єдина), чи ні? Так, К. О'Рурк та Дж. Вільямсон стверджують, що справжня глобалізація почалась не в епоху великих географічних відкриттів, а в XIX ст., бо саме тоді відбулась інтеграція національних економік і географічно відокремлених ринків, що синхронізувала динаміку вартості виробничих факторів, земельних володінь і цін на товари. Тобто наскрізна та інтегративна дія закону єдиної ціни стала актуальною в XIX ст. [23]. Р. Фіндлей та К. О'Рурк, проаналізувавши процеси інтеграції на товарних ринках за період 1500 – 2000 рр., дійшли висновку, що з часу великих географічних відкриттів створились передумови для розвитку інтеграції товарних ринків на різних континентах, але лише в XIX ст. – на початку XX ст. – для повної інтеграції товарних ринків, яка періодично гальмувалась зовнішніми шоками та політикою урядів. Окрім цього, поширена певна трендова тенденція інтеграції товарних ринків у XX ст., але вона не настільки яскраво виражена, як наприкінці XIX ст. [24].

Таким чином, ураховуючи узгодженість форм і напрямків глобалізації, а також ствердження про її нинішню небезпрецедентність, в економічній літературі формується тенденція щодо сприйняття подібних за характером і зовнішнім проявом явищ у світовій економіці як відображення глобальних інтеграційних процесів, що актуалізуються з певною циклічністю, зумовленою не настільки природним економічним процесом, як відповіддю держави на кризові стани здебільшого неекономічного походження. Так, російський економіст Л. Синцеров вважає, що формування світової економіки та процес її інтеграції узгоджується з тривалими циклами економічного зростання та розвитку продуктивних сил і цивілізації. Тому інтегративна роль світової економіки також актуалізується з певною циклічністю, в результаті чого формуються "довгі хвилі глобальної інтеграції", встановлення якої є відображенням конкретних проявів глобалізаційних процесів. Учений визначає два великих глобальних інтеграційних цикли: перший (1846 – 1914 рр.), пов'язаний із феноменом "PAX BRITANNICA"; другий, започаткований у 1946 р. [25, 56 – 64]. Американські економісти Р. Болдвін і Ф. Мартін також обстоюють тезу про хвилеподібний розвиток глобалізаційних процесів. На їхню думку, перша хвиля глобалізації припала на кінець XIX ст., тоді як друга – на другу чверть XX ст. [21].

Так, наприклад, збільшення обсягів міжнародної торгівлі впродовж 1870 – 1913 рр. становило приблизно 3,4% у середньому за рік, а зростання ВВП – 2,1%. Упродовж 1913 – 1950 рр. середньорічне зростання обсягів міжнародної торгівлі дорівнювало близько 1%, а ВВП – 3%. З 1950 р. по 1973 р. ці показники становили відповідно 9% та 4,6%, а після 1973 р. і донині – 3,4% та 3,2% у середньому за рік [19, 19; 4, 41]. Вищеподані показники дають змогу стверджувати, що за динамікою міжнародної торгівлі сучасний етап глобалізації не відрізняється від попереднього. Це стосується співвідношення обсягів прямих іноземних інвестицій (ПІІ) і показників зовнішньої торгівлі. Так, у 1914 р. обсяг ПІІ з Великобританії становив 8172 млн. дол. США (за сучасною їх вартістю), а обсяг експорту – 1928 млн., відповідно зі США – 2652 млн. і 896 млн., Німеччини – 2600 та 1824, Франції – 1750 та 813. Окрім цього, якщо в 1900 – 1913 рр. світове виробництво збільшилося на 40%, фізичні обсяги світової торгівлі – на 62%, а зовнішні інвестиції подвоїлись [25, 57], то в 1990-х рр. світовий ВВП зріс приблизно в 1,2 разу, обсяги світової торгівлі відповідно

в 1,7 разу, а ПІІ на рівні потоків – у 2,4 разу, крім цього, ПІІ як частка світового ВВП – у 3,6 разу [18, 40].

Щодо оцінювання ступеня відкритості економіки, то за основу аналізу можна взяти співвідношення обсягів зовнішньої торгівлі до ВВП і показники платіжного балансу. В табл. 1 відображено інтернаціоналізацію торгівлі, а в табл. 2 – мобільність капіталів у світовій економіці.

Таблиця 1

Співвідношення обсягів зовнішньої торгівлі до ВВП (2000 р.)

	1913 р.	1950 р.	1973 р.	1995 р.	2000 р.
Франція	35,4	21,2	29,0	36,6	46,6
Німеччина	35,1	20,1	35,2	38,7	56,3
Японія	31,4	16,9	18,3	14,1	17,7
Нідерланди	103,6	70,2	80,1	83,4	112,5
Великобританія	44,7	36,0	39,3	42,6	43,9
США	11,2	7,0	10,5	19,0	20,7
Середньосвітова зовнішньоторгова квота	13	16	28	37*	37

*Примітка. Джерело [19, 24; 25, 57; 26, 19; 27, 332 – 334].

Таблиця 2

Поточний рахунок платіжного балансу як % ВВП з 1870 р.*

Роки	Велико-британія	США	Аргентина	Австралія	Канада	Франція	Німеччина	Італія	Японія
1870 – 1889	4,6	0,7	18,7	8,2	7,0	2,4	1,7	1,2	0,6
1890 – 1913	4,6	1,0	6,2	4,1	7,0	1,3	1,5	1,8	2,4
1919 – 1926	2,7	1,7	4,9	4,2	2,5	2,8	2,4	4,2	2,1
1927 – 1931	1,9	0,7	3,7	5,9	2,7	1,4	2,0	1,5	0,6
1932 – 1939	1,1	0,4	1,6	1,7	2,6	1,0	0,6	0,7	1,0
1947 – 1959	1,2	0,6	2,3	3,4	2,3	1,5	2,0	1,4	1,3
1960 – 1973	0,8	0,5	1,0	2,3	1,2	0,6	1,0	2,1	1,0
1974 – 1989	1,5	1,4	1,9	3,6	1,7	0,8	2,1	1,3	1,8
1989 – 1996	2,6	1,2	2,0	4,5	4,0	0,7	2,7	1,6	2,1

*Примітка. Джерело [28].

На основі аналізу даних табл. 1 і 2 можна стверджувати, що за рівнем відкритості міжнародним торговим потокам світова економіка на сучасному етапі просунулась далі порівняно з першою хвилею глобалізації. Це засвідчують показники співвідношення зовнішньої торгівлі до ВВП на початку та наприкінці ХХ ст. і дещо вищий рівень цього показника в 2000 р. Незважаючи на зростання абсолютних показників відкритості потокам капіталу, співвідношення поточних рахунків до ВВП у провідних країнах світу на початку ХХ ст. було вищим, ніж наприкінці. Це явище підтверджують дані про середній показник співвідношення поточних рахунків до ВВП для 12 провідних країн світу. Так, якщо з 1870 р. по 1929 р. він коливався в діапазоні 2,6 – 5,9%, то за період з 1930 р. по 1974 р. відповідно 1,5 – 1,6% і з 1973 р. донині поступово наблизився до 3%. Отже, за першої хвилі глобалізації рівень інтернаціоналізації та відкритості національних економік був вищим порівняно із сучасною хвилею. Це стосується і показників інтеграції фінансових ринків. Так, у 1980 р. американські дослідники М. Філдстайн та К. Хоріока визначили, що

кореляція між рівнем національних заощаджень та інвестицій є тим більшою, чим менш інтегровані фінансові ринки в світовому масштабі, інакше можливості використання капіталів розосереджувались би по всьому світу і не були б пов'язані з динамікою національної норми заощаджень у ВВП. Застосування цього підходу для триваліших часових періодів дає змогу стверджувати, що фінансові ринки були інтегрованішими в першу хвилю глобалізації. Наприклад, показник R^2 для щільності зв'язку між національними заощадженнями та інвестиціями за період 1900 – 1913 рр. становив 0,26, у 1926 – 1938 рр. – 0,94, у 1960 – 1974 рр. – 0,91, у 1974 – 1980 рр. – 0,56, у 1981 – 1990 рр. – 0,64, у 1991 – 1995 рр. – 0,75 [19, 33]¹. Альтернативні підходи щодо виявлення інтеграції фінансових ринків у міжнародному масштабі, в яких, наприклад, за показник верифікації взято відсоткові ставки та характер потоків капіталу, відображають аналогічну ситуацію. Основою таких підходів є встановлення характеру поведінки міжнародних інвесторів, бо це дає змогу визначити, наскільки міжнародні фінансові ринки утворюють цілісну систему. Всесвітньо відомі фахівці в цій галузі М. Обстфельд і А. Тейлор визначили, що показник дисперсії відсоткових ставок із 1870 р. був порівняно низьким саме за першої та другої хвиль глобалізації, що свідчить про щільність інтеграції фінансових ринків у ці періоди, а зниження показника нині може відображати технологічний аспект організації фінансових потоків [29]. Базуючись на концепції переваг і детермінантів ефективної міжнародної диверсифікації, фахівці Іельського університету В. Гоетцманн, Л. Лі та К. Роувенхорст зазначають, що міжнародна диверсифікація продовжує залишатись ефективною, хоча рівень кореляції національних ринків титулів власності варіювався за останніх 150 років. Рівні кореляції між ринками акцій провідних країн були значно вищими за період першої та другої хвиль глобалізації порівняно з 1914 – 1971 рр. Це свідчить також про істотно вищий рівень інтеграції ринків у періоди 1872 – 1914 та 1972 – 2000 рр. порівняно з 1914 – 1971 рр. Отже, потенційні вигоди від диверсифікації були значно більшими протягом останнього періоду, але лише тому, що фінансові ринки не були інтегровані, тобто не мали цілісної системи [30].

Фактори та детермінанти глобалізації, на наш погляд з одного боку, є узгодженими щодо її рушійних сил, а з іншого – є низка відмінностей і немає системи в трактуванні безпосередніх та опосередкованих детермінуючих факторів цього процесу. Так, Л. Синцеров вважає, що перша хвиля глобалізації була зумовлена встановленням індустріального способу виробництва в результаті промислового перевороту, насамперед у Великобританії, тому виникла необхідність перегляду зовнішньоторговельної політики з метою скасування протекціонізму, а транспортні витрати стали меншими. Друга хвиля глобальної інтеграції була зумовлена другою технологічною революцією та подальшим послабленням протекціонізму, що посилює роль секторно-галузевого фактору (споживання енергоносіїв і подальший поділ праці) у появі системної цілісності світового господарства [25; 56, 60].

Зниження тарифів можна розглядати як потужний фактор інтернаціоналізації, що сприяє утворенню глобальної єдності світу з огляду на її історичні передумови. Так, лібералізація руху капіталів відбулась у період другої глобалізаційної хвилі на початку 1980-х рр. і з різною інтенсивністю та за різними напрямками охопила більшість країн світу. Наприклад, лібералізація ПІІ відбувалась таким чином: упродовж 1990-х рр. майже 100 країн внесли близько 600 поправок до національного

¹ Дослідження відомого американського економіста А. Тейлора відображає інші результати для значення R^2 . Наприклад, у 1870 – 1879 рр. цей показник становив 0,6, у 1880 – 1889 рр. – 0,39, у 1890 – 1899 рр. – 0,59, у 1900 – 1919 рр. – 0,7, у 1920 – 1929 рр. – 0,44, а з 1939 р. донині він коливається на рівні 0,75 – 0,97. Однак висновок один і той самий: інтеграція фінансових ринків у першу хвилю глобалізації була вища [28].

законодавства, що мало за мету ліквідувати бар'єри для надходження довготермінового капіталу з-за кордону.

Німецький економіст П. Хампе наголошує на тому, що перша та друга хвилі глобалізації були зумовлені різними факторами. Проте серед них можна визначити подібні, які відображають спільні сутнісні корені цих процесів. Він вважає, що перша хвиля глобалізації була зумовлена такими чотирма рушійними силами: класичним лібералізмом; індустріальною революцією (з'явилися нові технології та нова продукція), розвитком великих територій із природними запасами; розвитком транспорту, що дало змогу зменшити витрати на перевезення і визначити економічні передумови для ефективної інтеграції ринків. Вчений встановив також чотири передумови виникнення сучасної хвилі глобалізації: тривала регіональна та глобальна інтеграція; зростаюча кількість учасників міжнародного поділу праці (падіння "залізної завіси"); нові технології (телекомунікації та нова економіка); зменшення цін залежно від відстані. Щодо другої глобалізаційної хвилі він зазначає, що перші два фактори актуалізуються в результаті політичних рішень, третій є суто технологічним, а четвертий – економічним підсумком розвитку технологій [31, 204 – 212].

Ч. Гіл визначає два фактори глобалізації: перший – ліквідація бар'єрів на шляху до вільного пересування товарів і капіталів через кордони; другий – технологічні зрушення, що зумовили появу нових телекомунікаційних систем, підвищили роль інформації та її обробки в прийнятті бізнес-рішень і позначились на здешевленні транспортних перевезень [18, 39].

У більшості наукових досліджень вказано, що рушійними силами глобалізації є активізація діяльності ТНК та зростання світових обсягів ПІІ. Так, у доповіді Генерального секретаря ООН (1995 р.) про світове інвестування зазначено, що "прямі іноземні інвестиції транснаціональних корпорацій відіграють нині важливу роль в об'єднанні багатьох національних економік і створенні інтегрованої інтернаціональної виробничої системи – основи виробництва світової економіки, що глобалізується" [32]. Тобто системна цілісність сучасного економічного світу забезпечується діяльністю "бездержавних корпорацій", бізнес-космополітизм яких уможливлює виробництво, збут і споживання продукції, незалежно від національних кордонів.

Проте ці позиції відображають фрагментарність кореспонденції між сутнісними ознаками глобалізації та її передумовами і детермінантами. По-перше, фактор технологічних змін є підтвердженням появи мікроекономічної можливості для здійснення економічної діяльності спершу в інтернаціональному, згодом у глобальному світовому господарстві. Це стосується як трансформації технологічних укладів виробництва, що передували конкретному історичному прояву обох хвиль глобалізації, так і здешевлення транспортних витрат та зв'язку, зокрема появи телекомунікаційних систем та мережі Інтернет. В обох випадках технологічний фактор формує тільки мікроекономічні, виробничо-відтворювальні передумови розвитку глобалізації. По-друге, невідповідність між мікроекономічними можливостями пропозиції та наявним попитом на мікро- та макrorівні створює передумови для інтернаціоналізації, розширення масштабів якої зумовлює відповідні передумови для її підтримання та утвердження. По-третє, з огляду на вищезазначене слід формувати адекватну носеологічну концепцію та діяти в напрямку усунення бар'єрів для переміщення виробничих факторів. Таким чином, виникає потреба в лібералізації міжнародної економічної діяльності. Разом з цим, це створює передумови для уможливлення реалізації нагромадженого потенціалу з метою експансії закордон, що є поширенням на мікроекономічному рівні національних господарств, у результаті чого формуються реальні передумови для взаємодії останніх відповідно до мікроекономічних стимулів як окремих бізнес-одиниць.

За умови нагромадження потенціалу для зовнішньоекономічної експансії, на нашу думку, лише лібералізації буде не достатньо для формування системної єдності

глобальної економіки, з одного боку, тому що вона створює передумови для інтенсифікації розвитку здебільшого окремих форм міжнародних економічних відносин, насамперед тих, які найчутливіші до таких стимулів з огляду на обмежену просторову та часову еластичність (торгівля, довготермінові прямі інвестиції), і тих, які за своєю природою чутливі до таких рестрикцій (перелив короткотермінових капіталів та операції на валютних ринках), а з іншого боку, тому що лібералізація є проявом одного з імплементаційних аспектів актуалізованого вибору щодо системної інтеграції макроекономічної споруди та мікроекономічної основи національної економіки загалом у міжнародну макроекономіку. Тобто лібералізацію потрібно розглядати як засіб вивільнення мікроекономічної активності з національних обмежень та утворення макроекономічних стимулів цієї активності, які були б альтернативними щодо їх національних факторів.

Таким чином, виникає низка концептуальних моментів, що дають змогу глобально визначити послідовність вибору центральних банків.

По-перше, наявний парадигмальний вибір з метою посилення інтернаціоналізаційної складової економічного розвитку цивілізації як головної осі, навколо якої циркулює потік імплементаційних рішень, що уможливають загальний напрямок мікроекономічної експансії за межі національних кордонів. Тому глобалізація є продуктом свідомих дій, спрямованих на створення межових умов для можливої реалізації на зовнішніх ринках нагромадженого мікроекономічного потенціалу, а отже, результатом адекватної стратегічної поведінки бізнес-одиниць створеним стимулам для зовнішньої експансії. Однак без цих стимулів поява та розвиток глобалізації неможливі. Враховуючи різні рівні розвитку окремих країн-учасниць світового господарства, саме від політики провідних держав залежить практичне формування конкретного ідеального типу міжнародної економіки. Так, П. Герст і Г. Томсон стверджують, що "рух розвинених індустріально-економічних систем до більшої взаємозалежності та інтернаціоналізації... зумовлюють саме політичні рішення, а не якийсь таємний процес "глобалізація" [19, 41].

По-друге, політичні дії щодо реалізації вибору в напрямку глобалізації слід актуалізовувати не безсуб'єктно поза політичними межами національних держав та інституціональними межами їх органів, а відповідно до стану рівноважності на політичних ринках. Збереження першості держави в забезпеченні процесів глобалізації базується на логіці політичного втілення економічної доктрини. Це зумовлює значимість органів, через політику яких безпосередньо втілюється глобалізаційний вибір, оскільки такі органи є суб'єктами влади на національному рівні та формують інституціональну, а отже, суб'єктну базу здійснюваної політики.

По-третє, свідомі дії політичної влади щодо забезпечення розвитку глобалізаційних процесів у чистому вигляді (це стосується і зворотної ситуації) ґрунтуються на концептуальному баченні загальних рушійних сил господарства або макроекономічних результатів для національної економіки на основі розширення в міжнародний економічний простір. Здебільшого таке концептуальне бачення визначається системним поєднанням обох випадків, один з яких визначає зміст економічної системи чи моделі національної економіки, а інший – результатуючий аспект прояву взаємодії відразу кількох різних елементів цієї системи та рівнів агрегації цих елементів у контексті формування зворотного зв'язку між національним і світовим господарством. Тобто взаємодія між окремими суб'єктами міжнародних економічних відносин (базується на характері діяльності, визначеній системою чи моделлю економіки) ретранслюється на динаміці макроекономічних змінних, які відображають результат такої взаємодії на агрегованому рівні в конкретних макроекономічних формах (параметри ВВП, баланс інвестицій і заощаджень, платіжний баланс, баланс центрального банку тощо).

Ми вважаємо, що монетарний вибір центральні банки здійснюють у межах рестрикцій, накладених трилемою суміщення цілей у відкритій економіці. Так, М. Обстфельд і А. Тейлор застосували модель Мандела – Флемінга для узгодження монетарної політики на макrorівні за умов відкритості національного господарства з дією на внутрішні макрозмінні факторів, які цю відкритість забезпечують (насамперед мобільність капіталів) [29]. Отже, зміст проблеми зводиться до того, що розробники макроекономічної політики стикаються з трьома суперечливими цілями:

- фіксація валютного курсу для забезпечення відносного рівня стабільності цін;
- забезпечення мобільності капіталу для досягнення алокаційної ефективності та гнучкості;
- упровадження дієвої монетарної політики для стабілізації виробництва.

Суміщення лише двох цілей, що можна емпірично довести, відображає, що вибір на користь відкритості економіки так чи інакше означає зовнішньо невиявлений вибір щодо можливого режиму монетарної політики з усіма перспективами для грошово-кредитного регулювання, що здійснюють центральні банки зокрема, чи через участь у загальній макроекономічній доктрині загалом. Разом з цим, вибір потрібно розглядати як засіб функціонування національної економіки в стані відкритості, оскільки інтеграція в світове господарство забезпечує прогрес і динамізм, алокаційну ефективність і пришвидшений розвиток економіки країни. Таким чином, лише процес лібералізації зовнішньоекономічної діяльності та технологічні зрушення не дають змогу інтегрувати ринки і сформувати цілісне світове господарство, оскільки необхідною передумовою для цього є рух міжнародного капіталу. Тобто навіть лібералізація торгівлі не відіграватиме такої ролі, як вільний перелив капіталів. Крім цього, процес лібералізації так чи інакше залежить від характеру мобільності фінансових ресурсів, таким чином, розвиток торгівлі також залежатиме від розвитку міжнародного ринку капіталів, а він, досягнувши самовідтворювального рівня, стане самостійним стрижневим елементом системи інтеграційних зв'язків між ринками на структурному та функціональному рівнях.

Оскільки мобільність капіталу, що є невід'ємним елементом інтеграції ринків і країн, а отже, глобалізації, всебічно впливає на монетарну політику, макроекономічний вибір центрального банку з відповідною трансформацією основ його грошово-кредитного впливу на економіку перетворюється на засіб безпосереднього формування межових умов як глобалізаційно-інтеграційних, так і дивергенційних процесів. Тому глобалізацію як явище, що відображає системну інтеграцію країн, утворення взаємозалежності між ними та перетворення різних географічних ринків у цілісну систему, може впроваджувати тільки та метаструктура монетарної політики, в якій мобільність капіталу є невід'ємним компонентом, або ж таким, що визначає її сутнісні характеристики. Так, якщо за першої глобалізаційної хвилі функціонування системи міжнародного золотого стандарту забезпечувало не тільки взаємозалежність монетарних політик та їх залежність від платіжного балансу (тобто від зовнішньої рівноваги), а й системну інтеграцію фінансових ринків, то за другої глобалізаційної хвилі намагання генерувати вигоди від інтеграції за рахунок лібералізації руху капіталу та зберегти орієнтацію на внутрішню рівновагу забезпечувалось через утворення міжнародного валютного устрою, заснованого на плаваючих курсах. У цьому разі відмінність у тому, що за золотого стандарту факт міжнародної мобільності капіталу розглядали як ендogenous параметр ефективності всієї системи, а в сучасних умовах вибір на користь такої мобільності зумовлює необхідність адаптивних рішень, у результаті чого мобільність капіталу перестає бути ендogenous складовою ефективності сучасного міжнародного

валютного устрою та монетарної політики окремої країни й одночасно перетворюється на засіб підвищення алокаційної ефективності на національному та глобальному рівнях. Отже, характер вибору центрального банку за обмежень, які накладає на нього трилема цілей, створює межові макроекономічні передумови для глобалізаційної динаміки. В табл. 3 відображено, як характер монетарної політики, визначений вибором у системі трилеми, позначався на динаміці глобалізаційних процесів, починаючи з кінця XIX ст.

Таблиця 3

Глобалізаційна динаміка та монетарний устрій

Етап розвитку монетарної політики	Характер вибору в системі трилеми	Пріоритет рівноваги	Результати і наслідки міжнародної інтеграції	Результати і наслідки глобалізації
Міжнародний золотий стандарт (1870 – 1913)	Мобільність капіталу, фіксовані (в золоті) валютні курси.	Пріоритет зовнішньої рівноваги, через яку здійснювався автоматичний стабілізуючий вплив на макроекономічну систему.	Вільне пересування товарів і капіталів забезпечує інтеграцію ринків і цілісність світогосподарської системи.	Мобільність капіталів та інтеграція ринків створили передумови для формування першої глобалізаційної хвилі.
Міжвоєнний період (1918 – 1939)	Непослідовна політика підтримання мобільності капіталів і фіксованих курсів.	Формально зберігалася пріоритет зовнішньої рівноваги, але він завжди порушувався в бік внутрішньої рівноваги при ускладненні становища і зростанні безробіття.	Світова економічна система зазнала дезінтеграції через обмеження на рух капіталів, введення торговельних бар'єрів та формування замкнених валютних блоків.	Розвиток процесів глобалізації було зупинено.
Бреттон-Вудська валютна система (1944 – 1973)	Фіксовані валютні курси, автономія монетарної політики та контроль за рухом капіталів.	Під впливом кейнсіанства пріоритетною була внутрішня рівновага, що формально обмежувалася прив'язкою долара США до золота та фіксованими курсами.	Тенденції до лібералізації торгівлі не забезпечили припинення контролю за рухом капіталу, внаслідок чого інтеграція в середовищі світового господарства набула асиметричних і нечітких рис.	Незважаючи на те, що Бреттон-Вудська система створювала передумови для взаємозалежності макроекономічних систем країн-учасниць, процеси глобалізації не мали змоги розвиватись.
Сучасний етап монетарної політики (початок 1980-х рр. – донині)	Плаваючі валютні курси, вільний рух капіталу та автономія монетарної політики.	Незважаючи на те, що мобільність капіталу є фактором формування пріоритетності зовнішньої рівноваги, в ієрархії перше місце належить досягненню внутрішньої стабільності, що компенсується адаптивністю курсових коливань.	Нагромаджений потенціал розвитку торгівлі базувався на лібералізації руху капіталу, а перехід на плаваючі курси дав змогу створити передумови для поглиблення та диверсифікації фінансових ринків, з огляду на що інтеграція у міжнародній економіці була зумовлена алокаційними процесами.	Перехід до вільного руху капіталу створив передумови для розвитку імплементаційних процесів. Плаваючі курси, зумовивши розвиток ринків похідних інструментів, створили передумови для ускладнення характеру інтеграції світових ринків загалом.

*Примітка. Незважаючи на те, що формування ямайського валютного устрою стало основою розвитку фінансових ринків та їх інтеграції в 1976 – 1978 рр., на початку 1980-х рр. відбулися масштабні фінансові дерегуляції, які відіграли роль безпосередніх імплементаційних факторів глобалізаційного вибору.

Оскільки глобалізація є не лише новим етапом інтернаціоналізації, а якісно відмінним станом, що відображає формування тенденцій до інтеграції ринків і взаємозалежності країн, необхідно визнати, що методологічні підходи, зорієнтовані на емпіричний аналіз такої інтеграції ринків, дають змогу визначити її історичні передумови. Лібералізацію міжнародної економічної діяльності потрібно розглядати як вторинний фактор парадигмального вибору на користь економічного розвитку в умовах відкритості економіки. Отже, для приведення в дію об'єктивних процесів глобалізації необхідні політичні рішення, спрямовані на забезпечення відкритості економіки. Мобільність капіталів – це фундаментальна детермінанта формування цілісності та інтеграції країн та міжнародних ринків, без якої ефективний розвиток інших форм міжнародних економічних відносин не буде тривалим і всеохоплюючим. Вона є фактором формування відкритості національної економіки. З огляду на те, що така мобільність визначає параметри можливого монетарного вибору центральних банків, саме від нього залежить формування межових макроекономічних передумов розвитку глобалізаційних процесів. Таким чином, амбівалентний зв'язок між мобільністю капіталів і монетарною політикою створює засади для уможливлення розвитку глобалізації на об'єктивній основі через дію лібералізаційних і технологічних послідовностей для інтеграції та взаємозалежності ринків і країн на мікроекономічному рівні.

Література

1. Глобалізація і безпека розвитку: Монографія / Керівник авт. колективу і наук. ред. О. Г. Білорус. – К.: КНЕУ, 2001. – 733 с.
2. Стратегії економічного розвитку в умовах глобалізації: Моногр. / За ред. д-ра екон. наук, проф. Д. Г. Лук'яненка. – К.: КНЕУ, 2001. – 538 с.
3. Губський Б. Інвестиційні процеси в глобальному середовищі. – К.: Наукова думка. – 390 с.
4. Філіпенко А. Глобалізація економічних процесів. Світова економіка: Підр. / А. С. Філіпенко, О. І. Рогач, О. І. Шнирков та ін. – К.: Либідь, 2000. – С. 51 – 52.
5. Быстрыков И. Метапространство глобальной экономики: принципы функционирования // Экономический часопис. – 2002. – № 9. – С. 12 – 17.
6. Колодко Гж. Глобалізація і перспективи розвитку постсоціалістичних країн. – К.: Основні цінності, 2002. – 248 с.
7. Моисеев С., Михайленко К. Terra Incognita: глобализация финансовых рынков // Вопросы экономики. – 1999. – № 6. – С. 123 – 135.
8. Wagner H. Implications of Globalization for Monetary Policy // IMF Working Paper. – 2001. – WP/01/184. – P. 1 – 62.
9. Eun Ch., Resnick B. International Financial Management. – Irwin: McGraw-Hill, 1998. – 765 p.
10. Некипелов А. Обзор: Глобализация как вызов национальным экономикам. Понятие глобализации // Свободная мысль. – 1999. – № 1. – С. 110 – 124.
11. Осадчая И. Глобализация и государство: новое в регулировании экономики развитых стран // МЭиМО. – 2002. – № 11. – С. 3 – 14.
12. Глобалізація / Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 1. – К.: Видавничий центр "Академія", 2000. – С. 264 – 265.
13. Что требует осмысления в процессе глобализации. Резюме выступления президента Чехии Вацлава Гавела, а также результаты обсуждения, состоявшегося на конференции в Университете штата Мичиган // Трансформация. – 2000. – Авг. – сент. – С. 4.
14. Anderson W. All Connected Now. Life in the First Global Civilization. – N. Y.: Westview Press, 2001. – 300 p.

В. Козюк

Етимологія глобалізації в аспекті...

15. *World Economic Outlook*. – IMF. – Washington DC. – 1997. – P: 45.
16. Stiglitz J. *Globalization and Its Discontents*. – N.Y.: W.W. Norton&Co, 2002. – 350 p.
17. Юсуф Ш. Глобализация и локализация: изменение форм развития // Трансформация. – 1999. – Авг. – С. 1.
18. Гіл Ч. Міжнародний бізнес. – К.: Основи, 2001. – 858 с.
19. Герст П., Томсон Г. Сумніви в глобалізації: Пер. з англ. – К.: К. І. С., 2002. – 306 с.
20. Долгов С. И. Глобализация экономики: новое слово или новое явление? – М.: Экономика, 1998. – 215 с.
21. Baldwin R., Martin Ph. Two waves of globalization: superficial similarities, fundamental differences // NBER Working Paper. – 1999. – № 6904 // www.nber.org.
22. Rousseau P., Sylla R. *Financial Systems, Economic Growth, and Globalization* NBER Working Paper. – 2001. – № 8323 // www.nber.org.
23. O'Rourke K., Williamson J. *When Did Globalization Begin?* // NBER Working Paper. – 2000. – № 7632 // www.nber.org.
24. Findlay R., O'Rourke K. *Commodity Market Integration, 1500-2000* // NBER Working Paper. – 2001. – № 8579 // www.nber.org.
25. Синцеров Л. Длинные волны глобальной интеграции // МЭиМО. – 2000. – № 5. – С. 56 – 64.
26. Шишков Ю. Внешнеэкономические связи в XX в.: от упадка к глобализации // МЭиМО. – 2001. – № 8. – С. 14 – 21.
27. *Integration with the global economy* // *World development indicators*. – 2002. – World Bank, Wash. – P. 332 – 334.
28. Taylor A. *International Capital Mobility in History: Savings-investments Relationship* // NBER Working Paper. – 1996. – № 5743 // www.nber.org.
29. Obstfeld M., Taylor A. *The Great Depression as a Watershed: International Capital Mobility in the Long Run* // NBER Working Paper. – 1997. – № 5960 // www.nber.org.
30. Goetzmann W., Li L., Rouwenhorst K. *Long-Term Global Market Correlations* // *The Bank of Nederland Conference Papers* // www.dnb.nl.
31. Хампе П. Економічна глобалізація: історичний досвід і рушійні сили // Журнал європейської економіки. Т. 2. – 2003. – Том 2. – № 2. – С. 204 – 212.
32. *World Investment Report 1995*. – N.Y.: United Nations Organization, 1995 // www.un.org.

Редакція отримала матеріал 18 грудня 2003 р.